թիւնը իր ընդունակութիւններին համեմատ, այլ մի ա տ տ ե ս տ ա տ յայտնի իրաւունք ձեռք բերելու համար,—ուսման բուն նշանակութիւնը կորչում է։ Ուսումը ինքն իր մէջ պէտք է իր ներքին, սեփական արժանաւորութիւն ունենայ և ոչ թէ մի նշանակ լինի այս կամ այն պաշտօնական իրաւունք վայելելու։

Բացի սորանից պ. Բեգ-Նազարեանի միտքը անգործադրելի է։ Անհնարին է որ և է ամբոխին, ուրեմն և հայ ամբոխին, որ ունի իր սեփական, կենդանի մայրենի լեզու, սովորել տալ մի օտար լեզու այն կատարելութեամբ, որով տիրապետում է այդ լեզուն այն անձը, որի համար այդ լեզուն օտար չէ։

Պարոն մանկավարժը երևի կարծում է որ հայ դպրոցներում ուսում առնող երիտասարդները, եթէ գիտենային կատարելութեամբ ռուսաց լեզուն, բոլորն էլ իրանց դպրոցներում ուսում աւարտելուց յետոյ կը մտնէին պետական դպրոցներ, բայց չէ մտածում որ մեծ մասը ոչ կարողութիւն, ոչ էլ պահանջ ունեն այդ անելու։ Շատ փոքր պրոցենտ այդ կիրագործի, իսկ մեծ մասը կը վերադառնայ իր նախկին շրջանը, ուրեմն ռուսաց լեզուի այն ընդարձակ հմտութիւնը կը դառնայ իրանց ժողովրդական շրջանների մէջ վերադարձողների համար մի աւելորդ բեռ, որ նրանք շուտով էլ կը մոռանան գործնական կեանքի մէջ, միջոց և առիթ չունենալով իրանց շրջանում շարունակել վարժվել իրանց սովորած լեզուի մէջ։

Ռուս գրականութիւնը ապացուցել է վերջին ժամանակներում որ բուն ռուս ռամիկը, Ռուսաստանի գիւղական դպրոցում ուսում առնելուց յետոյ, գործնական կեանքի մէջ մտնելով, շատ անգամ մոռանում է սովորած գրագիտութիւնը և մի քանի տարուց յետոյ այլ ևս գրել կարդալ չը գիտէ,—ուր մնաց թէ հայ ռամիկի որդին արուեստական կերպով սովորած ռուսերէնը իր ամբողջ կեանքը յիշէր։

Ինչի՞ ուրեմն բ ե ռ ն ա ւ ո ր ե լ դպրոցի մէջ, որպէս զի մոռացվի կեանքի մէջ։

Մի հայ երկրագործի որդի, գիցուք մի դաւալուեցի, մի դիլիջանցի, սովորում են դպրոցում ռուսաց լեզուն այն չափով և ընդարձակութեամբ, որ առաջարկում է պ. Բեգ-Նազարեանը։ Ուսում աւարտելուց յետոյ, նրանք վերադառնում են իրանց շրջանը, իրանց գիւղը և այդտեղ, մայրենի շրջանում, մինչև մահը ապրում ու մի բանով պարապում են։ Ինչպէ՞ս անեն այդ դաւալուեցին, ու այդ դիլիջանցին, որ չը մոռանան իրանց սովորած ռուսերէն լեզուն... Երևի պէտք է իրանց մէջ միշտ ռուսերէն խօսեն. դա անհնարին է, կամ պէտք է ստանան և կարդան ռուսերէն լրագիրներն ու ամսագիրները։ Բայց եթէ հայոց դպրոցը մինչև այժմ չը կարողացաւ իր մայրենի լեզուով սովորեցնել հային գրագիտութիւնը, անընդունակ եղաւ ընտելացնել նրան ընթերցասիրութեանը, ինչպէ՞ս նոյն դպրոցը կը կարողանայ ընտելացնել նոյն հայ ռամիկի, արուեստաւորի, երկրագործի, վաճառականի, մանրավաճառի որդուն ռուսաց ընթերցասիրութեանը։ Պարզ է որ նա շատ շուտ կը մոռանայ իր սովորածը։

Իսկ սովորեցնել մի բան, այն էլ ամենաընդարձակ կերպով որպէս զի սովորցրածը շուտով մոռացվի, ոչինչ գործադրութիւն չը գտնելով,—դա բոլորովին աւելորդ է։ Որտեղ կարող է գործ դնել հայ ամբոխը իր սովորած ռուսերէնը. երկու, երեք տարվայ մէջ մի անգամ դատարաններում, ուրիշ ոչ մի տեղ։ Իսկ ո՞րն է աւելի հեշտը. մի կէս միլիօն ժողովրդին,—կրթեալները չը հաշուած,—սովորեցնել օտար լեզու, թէ մի հարիւր հոգի դատաւորներին առաջարկել սովորել ամբոխի, մեծամասնութեան լեզուն։

Զարմանալի է որ այդ և սրա նման ճշմարտութիւնները հարկաւոր է բացատրել մանկավարժներին։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Кавказъ» լրագիրը հաղորդում է որ այս օրերս հասաւ Թիֆլիս Մոսկվայի հնագիտական ժողովի նախագահ, կոմս Ուվարօվ, իր ընտանիքով։ Կոմսը մասնակցելու է Թիֆլիսի հնագիտական ժողովին, և ինչպէս լսել ենք, լինելու է նախագահ այդ ժողովի։

—

Մենք այս օրերս առիթ ունեցանք տեսնել մի Թիֆլիսեցի պարոնի մօտ Լեւոն հայոց թագաւորի սուրը, որ պարոնը գնել է Թուրքիայում։ Սրի կոթը պղնձից է, գեղեցիկ փորագրութիւններով, պատկերներով և սաղմոսից վերցրած արձանագրութիւններով։ Սրի վրա նշանակված է 1366 թիւ։ Ինքն սուրը շատ մեծ և ծանր է։

—

«Тифл. Объявленія» լրագիրը հաղորդում է որ բացի պ. Լեմնից և կոմս Ուվարօվից, հասան Թիֆլիս, հնագիտական ժողովին մասնակցելու համար, պ. պ. Մանսվէտով և Սերեբրեակով։ Նոյնպէս, ինչպէս մենք իմացանք, հասաւ և Դորպատի պրոֆէսոր պ. Շտիդէ, որի մասնագիտութիւնը՝ գանգարանութիւնն է։

—

Այսօր, հինգշաբթի, սեպտեմբերի 3-ին լինելու է առաջին հայոց ներկայացում Պալմի թատրոնում։ Կը խաղան «Եկատերինա Հօվարդ» դրաման։ Ներկայացմանը կը մասնակցի, առաջին անգամ, տիկին Հրաչեայ։

—

Հնագիտական ժողովի նիստերը լինելու են փոխարքայի պալատի մէջ։

—

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ մեզ գրում են։ «Օգոստոսի 22-ին, ժամը 6-ին երեկոյեան, Քաֆթարլի գիւղում մի կալի մէջ կրակ ընկաւ մի անագին խոտի դէզ։ Ներկայ գտնվողներին մեծ երկիւղ տիրեց, որովհետև կալի չորս կողմ դիզված էին դարձեալ խոտի և ցորենի դէզերը։ Քամին շատ սաստիկ էր և հրդեհը սարսափելի կը լինէր, եթէ կտրիճ հայ գիւղացիները, իրանց կանանցով և հարսներով, չը յաղթէին այդ սարսափելի բոցը։ Գիւղացիները ոչ թէ միայն հանգցրին կրակը, բայց և չը թողեցին, որ այրվող դէզն էլ ամբողջութեամբ ոչնչանայ։ Եթէ գիւղացիների ջանքերը չը լինէին, շրջապատող դէզերն էլ կը բռնկէին։»

—

Փաշաքեանդ գիւղից, Նոր-Բայազէտի գաւառից, ստացանք հետևեալ նամակը Ստեփաննոս քահանայ Թորգոմեանցից։ «Անցեալ տարի Գուբայից պ. Բագրատ Բաղատուրեանցից ստացայ բաժանորդագիրը նրա առակագրքի համար և ժողովելով 20 րուբլ, ուղարկեցի նրան։ Այժմ, ինչպէս ինձ տեղեկացնում է ինքն պ. Բաղատուրեանց, իր գիրքը տպագրվել չէ կարող։ Ուստի ես արժան համարեցի, փոխանակ փողերը բաժանորդներին վերադարձնելու, յատկացնել մի որ և է ուրիշ օգտաւէտ գործի այդ 20 րուբլը։ Ես բաժանորդների ցանկութեան համեմատ հաղորդեցի այդ մասին իրան պ. Բաղատուրեանին, որպէս զի նա, հանդերձ բաժանորդների ցուցակով ուղարկէ այդ քան րուբլ «Մշակի» խմբագրութեանը յօգուտ Վիէննայի «Փարոս դ'Օրիան» լրագրի։ Յայտնելով այդ մասին, խնդրեմ «Մշակին» ընդունել այդ փողերը և ուղարկել ըստ պատկանելոյն։»

—

Ստացանք պ. Յովհաննէս Շլտեանից 1 րուբլ յօգուտ «Միացեալ ընկերութեան»։ Նոյն ընկերութեան օգտին ստացանք պ. Ս. Ազամալեանցից 14 րուբլ, որ պարոնը հաւաքել է հետևեալ անձինքներից։ Անյայտ ոմն, Ալէքսի (փրկմիչ ծախող), Իսրաշեանց, Ազարբէկեանց, Բ. Բուդաղեանց, Յովսէփ Պապօվ, Խասպարեանց, Զաքար Խարատեանց, Կարապետ Ղազանճեանց,

---

կայ անպատճառ հողով նրան կշտացնելու վրա մտածել։ Բայց այդպէս ասողները ի հարկէ գիւղացու բարեկամները չէին. Նրանք աչքի չէին առնում այն բանը, թէ միլիօնաւոր ժողովրդի կեանքը չէ կարելի երերեալ դրութեան մէջ թողնել և այդպիսի առաձգական պայմաններ յօրինելու վրա կանգ առնել։

Եթէ նոր հողաբաժին առաջարկողները իսկապէս գիւղացու անկեղծ հոգատարները լինէին, այն ժամանակ կարելի կը լինէր մի այդպիսի փորձ սկսել. բայց ինչպէս հաստատես մի չափ, որի մասին տասն զանազան կարծիքներ են յայտնվում։ Երբեմն մի գաւառի համար բազմատեսակ հողաբաժնի չափեր էին առաջարկվում և իւրաքանչիւրը հաւատացնում էր, որ իր առաջարկածը ամենից պատշաճաւորն է ու գերազանցը։

Դեռ չէին բաւականանում և համաչափ հողաբաժին առաջարկելով գիւղացու համար. պնդում էին թէ գիւղացու բաժինը պէտք է այնքան փոքրացնել, որ կալուածատիրոջ մօտ մնայ բոլոր հողի մի երրորդականը. իսկ մի քանիսի ցանկութեան նայած՝ գուցէ 1/4 և մինչև անգամ 1/2 մասը։

III

Ինչու այն հողաբաժինը թողնելը, որ առաջ ունէր գիւղացին, համարվում էր անկարելի— զանազան պատճառներով, որոնցից գլխաւորները սրանք են։ 1) Համաչափ գիւղական հողաբաժին սահմանելով կարելի է միայն՝ մի կողմից ազատել գիւղացուն պարտաւորեալ աշխատանքից, միւս կողմից մշտական աշխատողներ պատրաստել կալուածատիրոջ համար. և այդ պատճառով որչափ հողաբաժինը փոքր լինի, այնչափ լաւ, գիւղացին իր հողի պակասորդը կը լրացնի կալուածատիրոջ մօտ ունեցած մշակութեամբ։ 2. Այնպէս կալուածատէր կայ, որ շատ զուրկ է պահում եղել իր գիւղացիներին և կայ այնպիսին էլ, որ ընդհակառակը թոյլ է տուիս եղել գիւղացուն, որչափ կամենում է օգտվել հողով։ Ինչպէ՞ս կարելի է ե ղ ա ծ հ ո ղ ա բ ա ժ ի ն ը գիւղացուն տալ. այդպիսով խիստ կալուածատիրոջ դեռ. վարձատրած էլ կը լինենք, իսկ աւելի մարդասէրին զրկած ու պատժած։ 3. Այնպէս տեղեր կան, որ շատ անկանոն կերպով ցրված են գիւղերը. հողը ազատ է եղել, իսկ բնակողներ քիչ և սրանք ինչ կամեցել են արել են։ 4. Վերջապէս եղած հողաբաժինը անբնական պայմանների հետևանք է. հողը, կապիտալը և աշխատանքը կապված են եղել և ուրեմն միմեանց մէջ ունեցած յարաբերութիւնները թերի ու սխալ են։

Բայց խմբագրական յանձնաժողովը այդ առաջ բերած դատողութիւնները շատ թոյլ նկատեց և մի և նոյն ժամանակ անհամապատասխան ազգային ընդհանուր շահերին։ Ուստի նա վ ճ ռ ե ց ը ն դ ո ւ ն ե լ ե ղ ա ծ հ ո ղ ա բ ա ժ ի ն ը այն մտադրութեամբ, որ մեծ ծ ա յ ր ա հ ե ղ ո ւ թ ի ւ ն ն ե ր ը ո չ ն չ ա ց ն վ ե ն, ուրեմն շատ մեծ հողաբաժինները մանրացնվեն, իսկ փոքրները— լրացնվեն մինչ մի յայտնի կէտ։ Եղած հողաբաժինը, թէև յիրաւի դեռ արդարացի հողաբաժին չէ, սակայն նա աւելի յարմար է ու համապատասխան կեանքին, քան արհեստական կերպով կրճատված համաչափ հողաբաժինը։ Եղած հողաբաժինը— շատ տարիների տնտեսական կեանքի հետևանք է. և թէև կալուածատէրի ու գիւղացու մէջ եղած յարաբերութիւնները անբնական են, այնու ամենայնիւ նրանք մի կերպ պէտք է հաշտեցնէին միմեանց հետ իրանց շահերը. ուստի և եղած հողաբաժինը, իբրև իրական կեանքի կարելիութեան արտայայտութիւն, պէտք է նախադասել։ Մի խօսքով դա համարվում էր չարիքներից լաւագոյնը և միջոցներից ամենաթեթևը, որովհետև ուրտեղ ճարէին հողի գնահատութեան և բաժանման համար նիւթեր։ Խմբագրական յանձնաժողովը հետևեալ 3 դժուարութիւնները (անկարելիութիւններ) առաջ բերաւ համաչափ հողաբաժին կտրելու դէմ. 1. Անկարելի է որոշել ամեն տեղ գիւղացու կարիք ու պիտոյքները. 2. Անկարելի է որոշել ամեն տեղ երկրի պտղաբերութիւնը, բերրիութիւնը և 3. անկարելի է որոշել մասնաւոր եկամուտների քանակութիւնը, օրինակ արհեստների, մշակութեան։

Մինչև այժմ ասածներից՝ ընթերցողը նկատած կը լինի, որ խմբագրական յանձնաժողովը եթէ կանգ առաւ ե ղ ա ծ հ ո ղ ա բ ա ժ ն ի վրա, դա դեռ զիջումն էր, որ պէտք էր անել գիւղացուն սաստիկ չը զրկելու համար։ Եթէ նա ընդունեց հարթել խոշոր ծայրահեղութիւնները— միայն այն նպատակով, որ նրանց մի միջին մեծութեան հասցնի։ Ուրեմն եթէ մի տեղ նա բազմահող գիւղացիների հողից մի մասը կտրէր, պէտք է այդ անէր՝ իբրև մասնաւոր մի փոփոխութիւն, ի բ ր և բ ա ց ա ռ ո ւ թ ի ւ ն։ Ուստի և վճռեց որոշ հողաբաժնի այն մեծութիւնը, որից պ ա կ ա ս գիւղացուն չէ կարելի տալ և նոյնպէս այն մեծութիւնը, որից ա ւ ե լ ի ն կարող է թոյլ չը տալ կալուածատէրը։ Այսպէս ասելը հեշտ է, բայց իրական կեանքում ինչպէս որոշես այդ ելեէջները. այդտեղ ամեն մարդ կարող է փոքր ի շատէ իր կողմը թեքել թւերը և այն ժամանակ բացառութիւնը՝ կը կորցնի իր բացառական բնաւորութիւնը, աւելի կընդհանրանայ և կանոն կը դառնայ։ Համարեա թէ մասամբ այդպէս էլ եղաւ։

Ամբողջ հողային տարածութիւնը բաժանվեց մի քանի գլխաւոր գծերի և տեղական պայմանների համեմատ նշանակվեցան սևահող նահանգների համար $2^3/_4$, 3, $3^1/_2$, 4, $4^1/_2$ դեսիատին մի հոգու վրա հաշված, իսկ աւելի հարաւում $5^1/_2$ և 6 դեսիատին ամենամեծ հողաբաժիններ։ Այս թւերը դարձեալ, իբրև զիջում, փոքր էին նշանակված և խմբագրական յանձնաժողովը յայտնեց երկիւղ, որ սահմանված չափերը փոքր կը լինեն և ոչ մի կերպ կարելի չէ այլ ևս փոքրացնել նրանց։

Հարաւային անապատ հողերի համար նշանակեցին հողաբաժիններ $6^1/_2$, $8^1/_2$, $10^1/_2$ և 12 դես. մեծութեամբ, յետոյ կալուածատէրերից ստիպված՝ ջնջեցին 12 դեսիատինական հողաբաժինը։ Նոյնպէս կազմեցան չափեր և հիւսիսային ու միջին նահանգների համար. նրանց մէջ բերելը աւելորդ ենք համարում, որովհետև ընթերցողի համար առանձին նշանակութիւն չունեն։

Յետոյ՝ նշանակված հողաչափերը առաջարկվեցան ներկայացուցիչների դատողութեան։ Նրանք սկսեցին ճգճգել. այստեղ այս ջնջել, այնտեղ այն հերքել. վերջապէս հասան նպատակին։ Հողաբաժինների չափերը աւելի նեղացան և պակասեցան, որտեղ 1/4 դես., որտեղ 1/2, որտեղ 3/4 և մինչև անգամ մի դեսիատին։ Այդ կրճատելը արդէն մասնաւոր մի պատահմունք չը մնաց, այլ տարածվեց գաւառներ և նահանգներ։ Եւ այդ թոյլ տուաւ խմբագրական յանձնաժողովը, որ սկզբից այնքան լայն կերպով էր հասկացել գիւղացու բարօրութեան գործը։

«Կարելի է արդեօք բացառութիւն անուանել հողաբաժինների այնպէս փոքրացնելը, երբ նրան ենթարկվում է գաւառի ազգաբնակութեան կէսը և երբ այդպիսի գաւառների թիւը շատ նշանաւոր է։ Ակներև չէ՞ միթէ, որ եթէ եղած հողաբաժինները (քիչ բացառութիւնով) այն մեծութեան էին, որ հազիւ թէ բաւականացնում էին գիւղական ազգաբնակութեան պիտոյքները ամենաչնչին չափով, ուրեմն աւելի ևս փոքրացնելը, որ թոյլ տուաւ խմբագրական յանձնաժողովը և աւելի էլ առաջ տարաւ 19 փետրվարի կանոնադրութիւնը, պէտք է գնէր անշուշտ անհագին տարածութիւնների ժողովրդին այնպիսի դրութեան մէջ, երբ ապրուստի պակասութիւնը, սովի տանջանքներ ու հիւանդութիւնները դառնում են մշտական երևոյթներ։ Խմբագրական յանձնաժողովը իջեցնելով հողաբաժինները, կարծես մոռացաւ իր պարագլուխների նախկին ամենալաւ շրջանում յայտնած համոզմունքը թէ «գիւղական հողաբաժնի քիչ թէ շատ ընդհանուր կրճատելուց— անկասկած տէրութեան համար բոլորովին անկարելի կը լինէր պատասխանատու լինել հասարակական հանգստութեան պահպանելու կողմից. կամ թէ այդ նպատակին հասնել ոչ այլապէս, քան այնպիսի միջոցներով, որոնցից զգուշաբար փախչել է պատմութիւնը ամենապարզ խելամտութիւնը։ Եւ խմբագրական յանձնաժողովը չը սխալվեց այս համոզմունքի մէջ։ Նրա նախատեսութիւնը կատարվեց։ Տեսէք վերջ ունեցած շատ անկարգութիւններ տեղի ունեցան Ուստավնայա Գրամատա-ի մտցնելու ժամանակ։

Այս շահերի խառնակութիւն, այս մասնաւոր օգուտների և պետական կարիքների միմեանց

կարապետ Լնիաթեանց, Ս. Ազամալեանց, իւրաքանչիւրը տուել են 1 րուբլ. իսկ Թ. Խաչատրեանց և Գրիգոր Տէր-Յովհաննիսեան իւրաքանչիւրը 1 րուբլ 50 կոպէկ. Ընդամենը 15 րուբլ։

—

ՄՕԶԴՕԿԻՑ մեզ գրում են որ վերջին ժամանակները չատ յաճախ են սկսել կրկնվել հրդեհները այդ քաղաքում. Ասում են որ դիտմամբ են կրակ գցում։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

—

Յայտնի պալատական քարոզիչ Շտէօկեր իբրև րէյխստագի կանդիդատ Բերլինի մէջ մի խիստ ճառ արտասանեց հրէաների և ազատամիտների դէմ։ Վերջը նա ասաց. „աշխատանքը գումարի տիրութենից ազատելը, ահա այն հարցը, որ մենք պէտք է վճռենք։ Մենք պէտք է ընտրութիւն անենք պալատը, բարոյական և կրօնական գործունէութեան և գումարատէրերի անսիրտ հարստահարութեան մէջ։ Պէտք է այդ երկուսից մէկը ընտրենք։ Մի խօսքով կամ միապետութիւն պէտք է ցանկանանք կամ մամօնապետութիւն։“

Յայտնի սօցիալիստ Լիբկնեխտ Ցիւրիխի մէջ մի ճառ արտասանեց, որի մէջ ի միջի այլոց նկատեց, թէ թէպէտ իշխան Բիսմարկ ընկել է սօցիալական շարժման ընթացքի մէջ, բայց սօցիալական խնդիրների իրագործելը կարելի է միայն դէմօկրատիական ճանապարհով։ Կանցլերը պէտք է ոչնացնի սօցիալիստների դէմ ուղղված օրէնքը, պատերազմական բիւջէտը, մի խօսքով պէտք է կատարելապէս սօցիալիստ դառնայ. իսկ պետական սօցիալիստ միալով, նա ոչինչ աջողութիւն չի ունենայ։ Այդ կուսակցութեան անդամներից ոչ մէկը չի համաձայնի առաջնորդված լինել այն ձեռքով, որ ստորագրեց արտաքոյ կարգի օրէնքները սօցիալիստների դէմ։

—

ՍԵՐԲԻԱ

—

Հաստատ աղբիւրներից հաղորդում են, որ սերբիական իշխան Միլանի դէպի Իշլ և Իշլ ճանապարհորդութիւնը ցանկալի նպատակին հասաւ և երեւի շուտով Սերբիան թագաւորութիւն կը յայտնվի։ Վիէննայի „Tagblatt“ լրագիրը այդ առիթով հաղորդում է հետևեալ հետաքրքիր փաստը. բուլգարական իշխան Ալէքսանդր փորձեց խանգարել իշխան Միլանի գործը, պատճառ բերելով, թէ իր դրութիւնը Բուլգարիայի մէջ անտանելի կը դառնայ, եթէ դրացի բոլոր իշխանութիւնները թագաւորութիւն յառնվեն։ Այնու ամենայնիւ բոլոր դժուարութիւնները ոչնչացրած են և „Tagblatt“ լրագրի կարծիքով, սերբիական ընկուպչինան իր գործունէութեան հետևեալ շրջանի ժամանակ երեւի կը վճռի Սերբիան թագաւորութիւն յայտնելու հարցը։ Այնուհետև հարկաւոր կը լինի վճռել մի բաւական դժուար հարց. արդեօք Օբրէնովիչ ընտանիքի բոլոր անդամները պէտք է թագաւորական տան անդամների իրաւունքներ ունենան։ Սերբիայի դեսպանը Վիէննայի մէջ հրաժարվեցաւ իր պաշտօնից։ Նրա պաշտօնը կը յանձնվի Գրույիչին, որ առաջ Սերբիայի ներկայացուցիչ էր Կ. Պօլսի մէջ։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 31 օգոստոսի։ Թագաւոր կայսրը, կայսրուհին, Թագաժառանգը, Մեծ իշխաններ Գէօրգի, Վլադիմիր, Ալէկսէյ Ալէկսանդրովիչներ այսօր օրվայ $4^{1}/_{2}$ ժամին աջողութեամբ հասան Պետերգօֆ։

ԲԱԶԵԼ, 31 օգոստոսի։ Գլառնիրերգի փլատակի տակ թաղվեցաւ էլմս լեռնային գիւղի մի մասը։ 150 մարդ կորավել են։ Ամբողջ գիւղին վտանգ է սպառնում։ Ազգարնակութիւնը 10,000 հոգի է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 31 օգոստոսի։ «Новое Время» լրագրին հաղորդում են Բերլինից, որ իշխան Բիսմարկ ուսաց դեսպան Սաբուրովի հետ ուղևորվել են Վարցին, որպէս թէ կայսրների տեսութեան հետևանքները որոշելու համար։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 1 սեպտեմբերի։ Այսօր դուրս եկաւ „Правит. Вѣстн.“ լրագրի հետ հրատարակվող „Сельскій Вѣстн.“ ժողովրդական շաբաթաթերթի առաջին համարը։ Բաժանորդական գինը մինչև տարվայ վերջը 1 րուբլի է։ Գիւղական փորչութիւններին լրագիրը ձրիաբար է ուղարկվում։ Բարձրագոյն թոյլատուութեամբ առաջին բաժնի կառավարիչ ստատս-սեկրետար Տանեեվ ուղևորվեցաւ արտասահման։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 1 սեպտեմբերի։ Պետական բանկի $5^{0}/_{0}$ տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 ր. 75 կ., երկրորդ 94 ր. 37 կ., երրորդ 94 ր. $75^{1}/_{2}$ կ., չորրորդ 93 ր. $87^{1}/_{2}$ կ., ներքին առաջին $5^{0}/_{0}$ փոխառութեան տոմսակը արժէ 228 ր., երկրորդ 222 ր. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. $7^{1}/_{2}$ կ., երկրորդ 90 ր. $75^{1}/_{2}$ կ., երրորդ 91 ր., ոսկի 7 ր. 60 կ.։ Ռուսաց 1 ր. Լոնդոնի վրա արժէ 25,97 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 222 մարկ, 62 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 274 Ֆրանկ 50 սանտիմ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը ամուր է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 2 սեպտեմբերի։ Ներքին $5^{0}/_{0}$ երկրորդ փոխառութեան տոմսակների խաղարկութեան ժամանակ տարան։

№№ Սէրիի		№№ տոմսակի		տարված գումար.
8,414	—	32	—	200,000
17,003	—	10	—	75,000
9,333	—	38	—	40,000
10,564	—	14	—	25,000
5,944	—	11	—	
19,113	—	37	—	10,000
12,285	—	34	—	
8,461	—	1	—	
9,810	—	37	—	
2,915	—	30	—	8,000
5,613	—	9	—	
18,967	—	7	—	
1,956	—	33	—	
13,471	—	24	—	
2,710	—	37	—	
4,437	—	40	—	
1,899	—	5	—	5,000
19,280	—	3	—	
5,708	—	9	—	
16,065	—	16	—	
4,653	—	24	—	
2,261	—	32	—	
2,570	—	8	—	
7,554	—	38	—	
17,906	—	31	—	
5,227	—	10	—	
8,370	—	47	—	
7,745	—	16	—	
3,608	—	20	—	1,000
15,262	—	37	—	
14,865	—	12	—	
12,282	—	50	—	
8,575	—	23	—	
16,743	—	14	—	
5,109	—	10	—	
19,877	—	24	—	
3,121	—	36	—	
1,737	—	14	—	
5,551	—	16	—	
12,098	—	42	—	

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

մէջ կախ. ահա յաղթութիւն, ահա պարտութիւն։ Այո, խմբագրական յանձնաժողովը արդէն չատ դիջումներ արաւ և այդ ինքը լաւ նկատում էր— երբ բանը հասաւ ամենաքիչ հողաբաժին սահմանելուն, այդտեղ նա վճռեց այլ ևս զիջումներ չանել, ինչպէս էլ բողոքէին չորս կողմից։ Իրան մխիթարելու համար նա սկսում էր թեթևութիւն պտռել և ջանում էր մի կերպ արածները արդարացնել. օրինակ նա հաւատացնում էր, որ գիւղացին, միայն թէ նա ազատ լինի, կարող է լաւ ապրել և փոքրիկ հողաբաժնում, նա մանաւանդ որ սակաւահող գիւղերը ինչպէս և լինէին ընդհանուր երևոյթ չին լինելու. ուստի կարելի է չատ էլ չը մտատանջվել—

IV

Բայց կալուածատիրական օգուտների ներկայացուցիչները չէին կամենում բաւականանալ այս զիջումներով։ Նահանգական մասնաժողովները պատրաստել էին վաղուց կալուածատէրի համար մի արտօնութիւն ևս, որ գիւղացիներին հող նըրչանակելուց՝ նախապէս ապահոված լինի բոլոր կալուածքի մի յայտնի մասը, իբրև կալուածատէրի անխառն և կատարեալ սեփականութիւն։ Թէ ինչ չափով պէտք է բաժանումը կատարել—դա զանազան կարծիքներ ծնեց. ով առաջարկում էր $^{1}/_{3}$, ով $^{1}/_{4}$, $^{1}/_{2}$ և $^{2}/_{3}$ մասը։ «Խմբագրական յանձնաժողովը խոստովանում էր, որ այդ կանոնի գործադրութիւնը մեծ վնաս կը հասցնի գիւղական չահերին, քչացնելով չատ տեղերում և կալուածներում առանց այն էլ սակաւաչափ հողաբաժինները։ Չը նայելով այդ խոստովանութեան յանձնաժողովը ընդունեց կալուածատիրոջ համար հողի մի յայտնի չափի յետ թողնելու կանոնը և ընդունեց, իր սեփական խօսքերի համեմատ, «զիջանելով միայն և եթէ բոլոր նահանգական մասնաժողովների համաձայն պահանջին, նոյնպէս ցանկալով, կարելիութեան չափ, առաջն առնել այն բանին, որ կալուածատիրոջ կապը հողի հետ չը քանդվի»։ Կալուածատիրոջ անմիջական կարգադրութեան համար՝ յանձնաժողովը վճռեց պահել հողի մի երրորդականը, որ և մտաւ 19 փետրվարի կանոնադրութեան մէջ։ «Բայց պէտք է նկատել, որ այդ երրորդականը կազմելու համար չատ տեղ բաւական էր կալուածատիրոջ իսկական հողը, այնպէս որ գիւղական հողը չէր չարժվում։

Հարկաւոր եղաւ անել և մի զիջում, որը գործնական կեանքում մեծ նշանակութիւն ունեցաւ, իսկ սկզբում այնքան պարզ հասկանալի չէր լինում և մանաւոր դէպքերում բարեբարութեան՝ձև էր մինչև անգամ ստանում։ Մենք ակնարկում ենք այն յօդուածի վրա, որ թոյլ տուաւ մասնաւոր կերպով հաստատելու կալուածատիրոջ ու գիւղացիների մէջ եղած յարաբերութիւնները, նուիրելով ձրիապէս գիւղացիներին հողի մի աննչան մասը (մօտ մի չորրորդականը—$^{1}/_{4}$ նշանակվածի) և այդպիսով՝ նրանց միշտ կախված պահելով կալուածատիրոջ հողից։ Այդպիսի հողաբաժինները յայտնի են քառորդական կամ ձրի հողաբաժին անունով։—Գիւղացին առաջին անգամից կարծես գրավվեց այդպիսի կարգադրութեամբ, որովհետև այնպէս էր դատում թէ աւելի լաւ է հողի մի մասը ձրի ստանալ սեփականութիւն, քան թէ մեծ հող առնել և նրա համար վճարել տարեկան մի նշանաւոր գումար։ Հետևանքը ցոյց տուաւ նոյն իսկ առաջին քայլերում, որ նրանք համարեա անհող մնալով տրված եղան անպատճառ՝ իբրև ստրուկներ, իբրև կապված մարդիկ, աշխատել կալուածատիրոջ հողում։

Այստեղ մէջ բերենք Պ. Սամարինի կարծիքը ձրի հողաբաժինների կազմվելու մասին. նա ևս դրանց համարում է չատ վնասակար՝ գիւղական տնտեսութեան համար։ Ահա նրա խօսքերը։ «Սեահող կենտրոնական խիտաբնակ նահանգներում իրանք գիւղացիները թանգ էին գնահատում իրանց հողը և պակասութիւն էին զգում նրա մէջ. ուստի նրանք չէին կարող գրավվել առաջարկութիւններով (եթէ դրանք լինէին էլ) ստանալու ձրիապէս՝ հողաբաժնի մի չորրորդականը այն պայմանով, որ նրանք հրաժարվէին մնացած հողից. դրանով բացայայտվում է թէ ինչու Ռուսաստանի այդ մասում համեմատաբար քիչ գիւղացիներ կան քառորդական (ձրի) հողաբաժնով։ Բայց սեահողի արևելեան և հարաւային բազմահող նահանգներում պայմանները բոլորովին այլակերպ էին. և այն յօդուածը այնտեղ ստացաւ նա մանաւանդ առաջին անգամ, լայն գործադրութիւն։ Այս սակաւաբնակ երկրներում գիւղացիները հաւատացած էին, որ նրանք միշտ կարողութիւն պէտք է ունենան հող վարձել յարմար գներով և ըստ այնմ ում որչափ հարկաւորվի, առանց միմեանց համար պատասխանատուութեան. մի և նոյն ժամանակը նրանք յոյս ունէին, չը նայելով, որ նրանք հրաժարվում էին հողից, չուտ թէ ուշ դարձեալ հող ստանալ, երբ կը հրատարակվի «կատարեալ ազատութիւն»։ Ուստի յիչած տեղերում երկու ձեռքով բռնեցին այդ 123 յօդուածը, որ կարողութիւն էր տալիս միանգամից դադարեցնել թէ բանի մշակութիւնը և թէ տուրքը. իսկ որքան կազմում էին ամենագլխաւորը որ նրանք չակնապում էին՝ իրանց մտքում՝ ազատութեան գաղափարի հետ։ Ահա ինչու Ռուսաստանի այս մասում ոչ թէ կալուածատէրերն էին համոզում գիւղացիներին ընդունելու ձրի հողաբաժինները, այլ իրանք գիւղացիներն էին հաստատապէս պահանջում կալուածատէրերից, որ սրանք տային նրանց «արքայական» գեսեատինան (այսպէս էին նրանք անուանում ձրի հողաբաժինը)։ Այդ ուղղութեամբ սկսված չարժումը գրաւեց բոլոր Պօվոլժէի գիւղական ազգաբնակութիւնը և այնպէս ուժեղ էր, որ թափանցեց և ուրալեան գիւղացիների մէջ. սրանք պահանջում էին նոյնպէս արքայական գեսեատինա տալ նրանց... ծագեցան անկարգութիւններ և անհնազանդութիւններ.... Այդպիսի ուժով գիւղացուն պատած չարժումը ստիպեց կալուածատէրերին խոնարհել նրա առաջ.... Այստեղ կալուածատէրերը չէին, ուրեմն, դրդում այդպիսի յարաբերութիւններ ստեղծելու.... Ի հարկէ կային մի քանի կալուածատէրեր, որոնք չէին համաձայնվում գիւղացիներին հող տալ—յետ գնելու, թոյլ էին տալիս հողաբաժնի միայն մի չորրորդականը նրանց ընծայել. բայց սրանք բոլորովին բացառական և հազիւ պատահմունքներ էին կալուածատէրերի, որոնք կարողանային արհամարհել ժամանակաւոր վնասը և ցանկանային, որչափ կարելին է, մեծ հող պահել կալուածքում, յուսալով որ նա անպատճառ կը թանգանայ յետոյ։ Սրանք բղխում էին այն չրջանից, որի ջանքերի չնորհիւ այդ յօդուածը մտել էր կանոնադրութեան մէջ»։ Ձրի հողաբաժին ունեցող գիւղացիների գունդը (70%) կազմվել է առաջին 3 տարիներում. իսկ նրանից յետոյ չատ քիչ մասն է անցնում չորրորդական հողաբաժնի, որովհետև պատւէրը միայն յետոյ տեսնվեցան, երբ խեղճ գիւղացին իր չվինքով համոզվեց, որ դա իր թշուառութեան աղբիւր միայն կարող է դառնալ։

Չը նայելով այն զիջումներին և փոփոխութիւններին, որ համաձայնվեց անել խմբ. յանձնաժողովը—ներկայացուցիչները այնպիսի բողոքներ բարձրացրին, այնպիսի յարձակողական ճառեր կարդացին, այնպիսի յօդուածներ գրեցին նրա դէմ, որչափ միայն կարելին էր Ռուսաստանում։ Մորդ, ճչմարիտ, զարմանում է թէ որչափ կարելի է մոռանալ սեփական օգուտների համար ընդհանուր չահերը։ Ներկայացուցիչները հաւատացնում էին, որ կարելի էր դեռ չատ և չատ պակասեցնել գիւղական հողաբաժինները, որ դա ոչ ոքի չէր վնասի, իսկ գիւղացին բոլորովին բաւական կը մնար։ Հետաքրքիր է ընթերցասիրել պատմութեան այդ երեսը, ուր փաստերը և թուերը կոծառ ծափում են եղել, ուր ապացուցանում են եղել թէ գիւղացին կարող է, ո՛վ գիտէ, օդով ևս ապրել։ Ցիրուի նրանց պահանջները յայտնում էին, որ 1) հարկաւոր չէ որոշել հողաբաժնի ամենափոքր սահմանը, որ պէտք է տայ կալուածատէրը անպատճառ գիւղացուն. 2) պէտք է կալուածատիրոջ մօտ թողնել ոչ պակաս $^{2}/_{3}$ կամ $^{1}/_{2}$ բոլոր կալուածքի. 3) այդ $^{2}/_{3}$ կամ $^{1}/_{2}$ պէտք է բաց անել անտառները—Ի հարկէ այդպէս խմբագրութիւն ընդունելը անկարելի էր. դեռ արածներն էլ չատ և չատ փոխվել էին առաջին ծրագիրներից։

(Կը չարունակվի)